

NYÍRI Kristóf

Megújuló felsőoktatás, megújuló tudomány?

A kérdés költői, az olvasó derűlátását szándékozik felkelteni. A valóság: megújulásról jelenleg nem beszélhetünk, a helyzet katasztrofális. A felsőoktatásban az Ortega-i értelemben vett középszerűség uralkodik: a hallgatók nem veszik a fáradságot arra, hogy tanuljanak, művelődjenek, szakirodalmat olvassanak. Őket kizárólag a kreditek érdeklik. A tanárok alkalmazkodnak a hallgatók igénytelenségéhez. Nem képezik magukat, nem készülnek fel óráikra, nem kérnek számon teljesítményt, s népszerűséget hajszolva a legjobb érdemjegyeket osztogatják. A társadalom- és bölcsészettudományok padlón vannak – világszerte; de idehaza különösképpen. Tényleges kutatás nem történik, a publikációk impakt-faktor vadászatok a saját szűk klánokon belül. Mit tehetünk a megújulás érdekében?

A felsőoktatáshoz és tudományhoz hadd tegyem itt hozzá a *filozófiát*. A filozófia Platón és Arisztotelész óta, a legutóbbi mondjuk száz évig, a tudományokat integráló bölcsesség volt. Immár nem az. A filozófia (amiképp a mára a tudomány is) darabokra szakadt. A döntő filozófiai szakadék az ún. „analitikus” és „kontinentális” között tátong, a megkülönböztetés értelmetlen, és a színvonalas filozófiatörténet szemszögéből tekintve minden alapot nélkülöz; az „analitikus” oldalon belül sok-sok tucatnyi külön klikk létezik, tagjaik abból élnek, hogy egymást idézik. Ha megújulást akarunk, a filozófia megújításával kell kezdenünk.

Ortega – José Ortega y Gasset – nevét említettem, akinek híres *La rebelión de las masas* c. munkája 1930-ban jelent meg.¹ A tudomány darabokra szakadása már Ortega idejében is nyugtalanító volt, ő így írt erről: A tudomány haladása szakosodást követel, és így „a tudós nemzedékről nemzedékre egyre szűkebb szellemi térbe kényszerült visszavonulni. ... a tudósok minden nemzedéke egyre lazább kapcsolatba került a tudomány többi részével, a világegyetem átfogó értelmezésével, pedig kizárólag ez méltó az európai tudomány, kultúra és civilizáció nevére. ... olyan tudóstípus tűnik fel, amilyenre még nem volt példa a történelemben. Ez az ember csak egy adott tudományt ismer mindabból, amit egy értelmes személynek tudnia kell, és még abból a tudományból is csak azt a kis területet ismeri jól, amellyel kutatóként foglalkozik. Sőt odáig megy, hogy erénynek tekinti, hogy semmiről sem tud semmit, ami kívül esik az általa művelt, szűk szakterületen, és *dilettantizmusnak* nevezi az átfogó tudás iránti igényt. ... a kísérleti tudomány fejlődése jórészt bámulatosan középszerű, és még középszerűnek sem mondható emberek munkájának köszönhető. Vagyis a mai civilizáció gyökere és jelképe, a modern tudomány befogadja a szellemiekben középszerű embert, s lehetővé teszi számára, hogy ott sikerrel dolgozzék.”

A tudomány számára ma, hangsúlyozza Ortega, „elengedhetetlen az integrálásra való törekvés”. Az integráló erő pedig csakis a *filozófia* lehet. A filozófiának „nincs szüksége a tömeg támogatására”, és így az átlagtudós támogatására sem. Ortega említi Einsteint, aki „csak úgy juthatott el ragyogó szintéziséhez, hogy előtte elmélyedt Kant és Mach eszméiben”.

Visszajutottunk a filozófia megújításának feladatához. A feladat ma teljességgel megoldhatatlan. Világszerte a filozófia-tanszékek megszüntetését látjuk. Az ok kettős. Egyfelől korunk politikai elitje – mind világszerte mind idehaza – iszonyodik a gondolkodó emberektől, és aligha kétséges, hogy elmélyült gondolkodásra leginkább a filozófia tanít. Másfelől – és itt nem annyira mókás, mint sokkal inkább tragikus ellentmondásnak vagyunk tanúi – amit ma a filozófia tanszékeken (tisztelet a kivételnek) a hallgatók tanulhatnak, az nem elmélyült gondolkodás, hanem ideológiai divatok fogalmi álruhába öltöztetése,

¹A könyvet 1938-ban kiadták magyarul, de az a fordítás igen gyengére sikeredett. Ehhez képest 2019-ben megjelent Scholz László kiváló fordítása: *A tömegek lázadása* (Budapest: Helikon Kiadó). Most ebből a fordításból idézek, meglehetősen hosszasan, amiért az olvasó elnézését kérem. (Oldalvágás jobbra: Ortega magyarországi fogadtatása kapcsán megkerülhetetlen Németh László nevének említése, ő 1930-tól kezdve Ortega-ra több írásában is utal. Jómagam úgy látom, hogy Németh László alaposan félreértelmezte Ortega-t, vonatkozó írásai pedig igencsak zavarosak.)

pártosodás, érvek semmibevétele. A politikai elit immár olyan sárkánytól retteg, amelynek egyetlen feje sincs, s ha farka talán van is, azt a politikai korrektség tiltja nevének nevezni.

Cikkem elején a felsőoktatás közepszerűségét említettem. Megfogalmazásom időszerűtlen volt. Az időszerű megfogalmazás: A felsőoktatás *összeomlása* a mesterséges intelligencia csodája folytán. Egyfelől valóban csodáról beszélhetünk, amely mondjuk az orvostudomány vagy a mérnöki tudományok terén elképesztő új teljesítményeket tesz lehetővé (s csak remélni lehet, hogy végül nem önállósítja magát), másfelől a mai tömegegyetemi működést egyértelműen ellehetetleníti. Lejárt a kora az online beadott dolgozatoknak, hiszen azokat már nem a diák, hanem ChatGPT írja. Tudjuk, hogy vannak ellenőrzési módszerek a csalás kiszűrésére, és amennyiben a tanár széleskörűen művelt, már technikai segítség nélkül is észrevehet árulkodó jeleket. Ám a tanár általában nem széleskörűen művelt. Az átlagpedagógus pedig a dolgozat értékelésekor nem annak gondolati milyenségére figyel, hanem csalásellenőrző szoftverekre támaszkodik, már ha képes rá. Mi a kiút? A kiút, döbbenetes módon, visszafelé vezet, Arisztotelész peripatetikus iskolájáig, ahol a tanulás személyes beszélgetések formájában zajlott. Azaz a tömegegyetemeknek vége. Újra a face-to-face – akár személyes akár online – szemináriumok idejét éljük majd, és az ellenőrzött fizikai térben írandó zárthelyik és szóbeli vizsgáztatások idejét. Megújulás: tömegegyetemek helyett visszatérünk a magas tudományos és erkölcsi színvonalú kutatóegyetemekhez. Felértékelődnek a tégláépületek, felértékelődik a hely, ahol az épületek állnak, és felértékelődik a hely, ahol a tanárok és a diákok élnek és találkoznak.

De mi lesz az AI világában a tudományos publikálás sorsa? Ha ma egy közepszerű – vagy még annál is gyöngébb – kutató tanulmányt kíván közzétenni, azt megíratja ChatGPT-vel. A kéziratot megküldi valamely jeles folyóiratnak, ahol a szerkesztő (tisztelet a kivételnek) AI segítségével kiválasztja a megfelelőnek gondolt lektorokat. Azokat felkéri, s aki a felkérést elfogadja, AI segítségével megírja a lektori jelentést, amely gyakorlatilag mindig pozitív, mivel a ChatGPT barátságos visszajelzésekre van programozva. A tanulmány megjelenik, s a csalás vagy kiderül, vagy nem; nem is olyan ritkán bizony kiderül, a már kinyomtatott tanulmányt a folyóirat visszavonja, a szerkesztő nem szégyenkezik, a szerző sem szégyenkezik, hiszen istenem, ilyen a világ. Mi a kiút? Ismét csak: visszaút korábbi korokhoz, amikor a viszonylag csekély számú kiváló kutató személyesen (vagy, többnyire, levelezés útján – a leveleket akkoriban még kézzel írták) ismerte egymást. Ismerték egymás munkásságát, bizalommal voltak egymás iránt, hitelesítették egymást. A szellem arisztokratái voltak – ne riadjunk vissza az „arisztokrácia” szótól, amely a görög antikvitásban „a legjobbak uralmát” – ἀριστοκρατία – jelentette. Megújuló felsőoktatás, megújuló tudomány? A jövőbeni megújulás ára a múltunkkal történő tudatos együttműködés.